

CUMA ÇIÇEK • Ulus, Din, Sınıf

CUMA ÇİÇEK 1980 yılında Diyarbakır'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Diyarbakır'da gördükten sonra 2004 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Endüstri Mühendisliği bölümünü tamamladı. Aynı üniversitede 2005-2008 yılları arasında Şehir ve Bölge Planlama Yüksek Lisans Programı'nı bitirdi; tezinde Diyarbakır'da yönetim sürecini eleştirel bir perspektifle ele aldı. 2009-2014 yılları arasında Paris Politik Etütler Enstitüsü'nde (SciencesPo. de Paris) Siyaset Bilimi Anabilim Dalında, Siyaset Sosyolojisi ve Kamu Politikaları alanında doktorasını tamamladı. 2006-2009 yılları arasında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nde proje uzmanı, stratejik planlama ve yönetim koordinatörlüğü ve başkan danışmanlığı görevlerinde bulundu. Beş yıllık doktora çalışmasından sonra Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nde 2014 yılı boyunca tekrar başkan danışmanlığı yaptı.

Birikim, Praksis, İktisat Dergisi, Turkish Studies, Dialectical Anthropology dergilerinde Kürt meselesi, demokratik özerklik, Kürt İslâmcılığı, bölgesel yönetimler, bölgesel eşitsizlik, sınıf ve kimlik ilişkisi, barış süreci konularında makaleleri yayımlandı. *Birikim* dergisinin internet yayınında (www.birikimdergisi.com) düzenli yazarıdır. *Zımanek çima tê qedexekirin?: Politikayên zımanê û rewşa kurdî li Tirkîyeyê - Ji înkare ber bi nasînê (Bir Dil Niye Yasaklanır: Dil Politikaları ve Türkiye'de Kürtçenin Durumu*, İstanbul, Peywend Yayınları, 2013) ve *Küreselleşme ve Yerel Demokrasi: Liberal Katılım Söyleminin Sınırları & Diyarbakır Örneği* (İstanbul: Vate Yayınları, 2011) adında daha önce yayımlanmış iki kitabı daha bulunmaktadır.

İletişim Yayınları 2173 • Araştırma-İnceleme Dizisi 360

ISBN-13: 978-975-05-1779-2

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Hüner Aydın

DIZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Saygın Serdaroğlu (Nar Photos)

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ ve DİZİN Birhan Koçak

BASKI ve CİLT Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CUMA ÇİÇEK

Ulus, Din, Sınıf

Türkiye’de Kürt Mutabakatının İnşası

Delal ve Xecē'ye...

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	15
TEŞEKKÜR	17
GİRİŞ	21
Problematik: Politik Kürt bölgesine doğru?	21
Teorik çerçeve	25
Metodoloji	28
Kitap planı	35

BİRİNCİ KISIM

Teorik Çerçeve, Temel Hipotezler ve Aktörler

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE VE TEMEL TEZLER	41
Giriş	41
Üç Kürt bloğu	44
<i>Kürt ulusal bloğu</i>	44
<i>Kürt dinî bloğu</i>	44
<i>Kürt ekonomik elitler bloğu</i>	45
Kolektif eylemin beş kısıtı/kaynağı	47
<i>Tarihsel olarak inşa edilen bağlam</i>	47
<i>Merkezî devlet</i>	54

<i>Kürt meselesinin jeopolitiği</i>	56
<i>Avrupalılaşma: Dönemsel ve sınırlı bir kaynak</i>	59
<i>Küreselleşme: Çok-düzeyle ve çok-boyutlu eylem sistemi</i>	54
<i>Kaynakların aktörler tarafından mobilizasyonu</i>	69
Zaman dilimi: 1999-2013	70
Üç I Modeli: Ideas/düşünceler, interests/çıkarlar, institutions/kurumlar	71
<i>Kolektif eylem sosyolojisi</i>	71
<i>Üç I Modeli</i>	73
<i>İnşacı kurumsalcılık ve Üç I Modeli</i>	75
Temel hipotezler	77
<i>Ana hipotez</i>	77
<i>Kürt bölgesi: Bir tarihsel inşa</i>	77
<i>Farklı Kürt meseleleri</i>	77
<i>Çatışmalar</i>	78
<i>Müzakereler</i>	79
<i>Mutabakatlar</i>	79
<i>Kısıtlar ve kaynaklar</i>	80
<i>Bir kısıt ve kaynak olarak tarih</i>	80
<i>Merkezî devlet: Bir inşacı ve yıkıcı güç</i>	80
<i>Irak Kürdistan bölgesi: Türkiye'de Kürt meselesi için yeni bir çerçeve</i>	81
<i>Avrupalılaşmanın araçlaştırılması: Dönemsel ve sınırlı bir kaynak</i>	81
<i>Küreselleşme: Çok-düzeyle ve çok-boyutlu eylem sistemi</i>	82

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRT ULUSAL, DİNİ VE EKONOMİK BLOKLARI	83
Giriş	83
Kolektif kimliklerin inşası için teorik bir çerçeve	85
Kürt ulusal bloğu	88
<i>Anaakım Kürt Hareketi (BDP-DTK/PKK-KCK)</i>	91
<i>Bağımsız birleşik Kürdistan'dan demokratik özerkliğe</i>	91
<i>Sol miras</i>	93
<i>Hareketin modernist seküler niteliği</i>	95
<i>Kürt kadın hareketi</i>	96
<i>PKK-KCK: Bir alt-orta sınıf hareketi</i>	98
<i>Ulus-ötesi ve çok boyutlu sosyopolitik mobilizasyon</i>	100
<i>BDP-DTK: Çevresel bir aktör mü?</i>	101
<i>Hak ve Özgürlükler Partisi (HAK-PAR)</i>	103
<i>Katılımcı Demokrasi Partisi (KADEP)</i>	104
<i>Diğer politik gruplar</i>	105

Kürt dinî blok	107
<i>Kürt İslâmcılığı: 1950 sonrası Türk milliyetçi İslâmcılığının çevresel gücü olarak ortaya çıkış</i>	108
<i>Geleneksel Kürt İslâmcılığı ya da Kürt tarikatları</i>	108
<i>Millî Görüş hareketi ve İslâmcı Kürtler</i>	109
<i>Nur Cemaati ve İslâmcı Kürtler</i>	110
<i>Türk İslâmcılığının Batı-karşıtı karakteri</i>	111
<i>Türk İslâmcılığının anti-komünist ve milliyetçi kökleri</i>	111
<i>Türk İslâmcılığının devletçi karakteri</i>	113
Kürt İslâmcılığının otonomlaşması ve radikalleşmesi	115
<i>Med-Zehra Cemaati ve Kürt İslâmcılığının otonomlaşması</i>	116
<i>Kürt Hizbullahı ve Kürt İslâmcılığının radikalleşmesi</i>	117
<i>Hak Adalet ve Hürriyet İçin Kürdistan İslâmi İnisyatifi (Azadi)</i>	120
Kürt Aleviliği	122
<i>Alevi kimliği: Sünnî-İslâm'ın tarihsel ötekisi</i>	123
<i>1980 öncesi Aleviler arasındaki Türk sol/sosyalist sosyopolitik mobilizasyon</i>	124
<i>1980 sonrası Kürt sosyopolitik mobilizasyonu ve kimlik siyaseti</i>	125
<i>Zaza kimliği temelli kültürel ve politik mobilizasyon</i>	127
Kürt ekonomik elitler bloğu	128
<i>Ermeni Kıyımı'nın Kürt bölgesindeki yıkıcı ekonomik etkileri</i>	128
<i>Kürt bölgesinin bir çevre ekonomisi olarak kuruluşu</i>	130
<i>Kürt egemen sınıfların merkezle bütünleşmesi</i>	132
<i>Zayıf ve merkeze-bağımlı Kürt ekonomik elitleri</i>	135
Sonuç	136

İKİNCİ KISIM

Çatışma ve Müzakereler

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN, ULUS VE KİMLİK ÇATIŞMASI:

MÜSLÜMAN, ALEVİ YA DA KÜRT?..... 141

Giriş..... 141

Kimlik çatışmaları, etkileşim ve devlet müdahalesi..... 147

Seküler ulusal gruplar ve İslâm'a dönük arayışlar..... 147

İslâmcı gruplar ve ulusal meseleye dönük arayışlar..... 148

Düşünsel çatışma ve devlet müdahalesi..... 148

PKK-KH çatışması: Karşılıklı öğrenme süreci..... 150

Sosyalist, seküler, cinsiyet özgürlükçü toplumsal tahayyül	151
<i>KCK Sözleşmesi</i>	151
<i>BDP'nin siyasi kimliği</i>	152
<i>Demokratik özerklik projesi</i>	154
İslâmcı toplumsal tahayyül	157
<i>Etnisite ve ulus: Sosyal düzen için uygun olmayan temeller</i>	157
<i>İslâmcılar arasında BDP-DTK/PKK-KCK algısı: İslâm-karşıtı bir hareket</i>	160
<i>Toplumsal cinsiyet: Düşünsel çatışmanın çekirdek meselesi</i>	162
<i>Toplumsal düzenin temeli olarak İslâm</i>	163
Alevi kimliği temelli toplumsal tahayyül	168
<i>Alevi kimliğin ulusal kimliğe göre önceliği</i>	169
<i>Politik güvence olarak laiklik</i>	171
<i>Alevi toplumsal tahayyülünde sol/sosyalist ve muhalif kimlik</i>	173
Sünni-Müslim, Alevi, Zaza: İlişkisel politik inşalar?	174
<i>Alevi kimliğinin politik inşası</i>	175
<i>Zaza kimliği: Bir politik mobilizasyon kaynağı</i>	176
<i>Zaza ve Alevi kimliklerinin inşasına Türk devletinin müdahalesi</i>	178
Sonuç: Politik olarak inşa edilen çoğul kimlikler	180

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SINIF ÇATIŞMASI: ULUS MU SINIF MI?	183
Giriş	183
Çıkar çatışması: Teorik bir çerçeve	184
Kürt hareketi: Sınıf ve ulus arasında	186
<i>Ekonomik seçkinler: "Güvenilmez", "zayıf" ve "devlete bağımlı" aktörler</i>	189
<i>Kürt ekonomik elitlerine yönelik devlet şiddeti</i>	191
<i>Demokratik özerklik projesinin ekonomik boyutları</i>	192
<i>BDP-DTK/PKK-KCK ile Türk Solu'nun daimi ittifakı</i>	196
Kürt ekonomik elitleri: Devlet ile BDP-DTK/PKK-KCK arasında	197
<i>Devletin Kürt bölgesine yönelik ayrımcı politikaları</i>	197
<i>BDP-DTK/PKK-KCK: "Ekonomik alana yabancı bir aktör"</i>	200
<i>Demokratik özerklik: "Gerçekçi olmayan otoriteryan bir proje"</i>	204
Sonuç	208

BEŞİNCİ BÖLÜM

POLİTİK KÜRT BÖLGESİNİN KURUMSAL YAPISI

ÜZERİNE ÇATIŞMA: YERELLEŞME, DEMOKRATİK ÖZERKLİK

YA DA FEDERASYON?	211
Giriş	211
Yerelleşme	212
<i>Ekonomik elitler ve yerelleşme</i>	215
<i>Dinî gruplar ve yerelleşme</i>	218
Federasyon	222
<i>Ulusal gruplar ve federasyon</i>	222
<i>İslâmcı gruplar ve federasyon</i>	225
Demokratik özerklik ya da bölgesel yönetimler	229
<i>Demokratik özerklik: Açık-uçlu bir proje?</i>	230
<i>Kürtlerin öz-yönetim ve kolektif kültürel hakları</i>	233
<i>Demokrasi, çoğulculuk ve kamu yönetiminde etkinlik ve verimlilik</i>	235
Sonuç	239

ALTINCI BÖLÜM

ÜÇ KÜRT BLOĞU ARASINDAKİ MÜZAKERELER..... 241 |

Giriş	241
Ulusal gruplar arasındaki müzakereler	243
<i>Geçmişin gölgesi ve güven sorunu</i>	244
<i>Başarısız iki girişim: Tev-Kurd and DTK</i>	245
<i>Öğrenme süreci: İşbirliği için son dönemdeki çabalar</i>	247
Ulusal gruplar ve ekonomik elitler arasındaki doğrudan müzakereler	248
<i>Kürt yerel yönetim deneyimi ve değişen bağlam</i>	249
<i>Doğrudan müzakare mekanizmaları olarak karma örgütler</i>	250
<i>Barış: Paylaşılan çıkar</i>	252
<i>Ekonomik elitler ve normatif çıkarları</i>	255
Ulusal ve dinî gruplar arasındaki dolaylı müzakereler	258
<i>Güven sorunu</i>	258
<i>İslâmcı gruplar arasındaki bölünmeler</i>	260
<i>Siyasi çoğulculuk meselesi</i>	261
<i>Aracı örgütler ve gruplar</i>	264
<i>Öğrenme süreci</i>	265
<i>Kürt Alevileriyle müzakere</i>	267
Sonuç	268

ÜÇÜNCÜ KISIM

Eylem Sistemi

YEDİNCİ BÖLÜM

EYLEM SİSTEMİ VE DİNAMİKLERİ: TARİH, DEVLET, JEOPOLİTİK, AVRUPALILAŞMA VE KÜRESELLEŞME	273
Giriş	273
Kısıt ve kaynak olarak tarih	274
<i>Ulusal gruplar ve ulusallaştırılmış tarih</i>	275
<i>Ekonomik elitler: Asimilasyon ve bölgesel eşitsizlik</i>	279
<i>Dinî gruplar ve tarih: Dinî çerçeveye süzülmüş geçmiş</i>	280
AK Parti, GC ve MGH.....	281
Otonom Kürt İslâmcı gruplar: MZC, KH ve Azadî.....	282
Alevî gruplar.....	283
Merkezî devlet: İnşa edici ve yıkıcı bir güç	284
AK Parti ve Kürt İslâmcılığı.....	286
AK Parti ve Kürt ekonomik elitleri.....	287
AK Parti ve Kürt Alevileri.....	291
Jeopolitik: Türkiye'de Kürt meselesi için yeni bir çerçeve	292
<i>Jeopolitik değişimler ve ulusal gruplar</i>	293
Ana-akım Kürt Hareketi.....	296
Diğer ulusal gruplar.....	299
<i>Jeopolitik değişimler ve Kürt ekonomik elitleri</i>	302
İslâmcı ekonomik elitler.....	303
Seküler ekonomik elitler.....	304
Ulusal ekonomik elitler.....	305
Alevî ekonomik elitler.....	307
<i>Jeopolitik değişimler ve dinî gruplar</i>	308
AK Parti, GC ve MGH.....	308
Otonom Kürt İslâmcı gruplar.....	309
Kürt Alevî grupları.....	312
Avrupalılaşıma: Geçici ve sınırlı bir kaynak	312
<i>Ulusal gruplar ve Avrupalılaşıma süreci</i>	314
<i>Dinî gruplar ve Avrupalılaşıma süreci</i>	319
İslâmcı gruplar.....	320
Alevî gruplar.....	322
<i>Ekonomik elitler ve Avrupalılaşıma süreci</i>	324
<i>Bir öğrenme süreci olarak Avrupalılaşıma</i>	327

Küreselleşme: Çok-ölçekli ve çok boyutlu eylem sistemi	327
<i>Çok-ölçekli ve çok-boyutlu bir öğrenme süreci olarak küreselleşme</i>	329
<i>Ulus-ötesi ve küresel eylem sistemi</i>	331
Sonuç	333
SONUÇ	
POLİTİK KÜRT BÖLGESİNE DOĞRU?	335
Teorik sonuçlar	337
Ampirik sonuçlar	340
<i>Eylem sistemi ve dinamikleri: Tarih, devlet, jeopolitik, Avrupalılaştırma ve küreselleşme</i>	340
<i>Tarihsel dinamikler</i>	340
<i>Devlet-temelli dinamikler</i>	341
<i>Jeopolitik dinamikler</i>	342
<i>Avrupa dinamikleri</i>	343
<i>Küresel dinamikler</i>	344
<i>Politik Kürt bölgesine doğru?</i>	345
<i>Ulus ya da din? Siyasi olarak inşa olan çoğul kimlikler</i>	346
<i>Yapısal antagonizm: Ulus ya da sınıf?</i>	347
<i>Yerelleşme, demokratik özerklik, federasyon?</i>	348
<i>Süre gelen müzakereler</i>	349
<i>Başarılan mutabakatlar</i>	350
<i>Ortak bilişsel çerçeve</i>	351
<i>Paylaşılan çıkarlar</i>	352
<i>Kabul edilmiş kurallar</i>	354
Yeni araştırma perspektifleri	356
EKLER	
EK 1: Görüşme yapılan siyasi elitler listesi	360
EK 2: Görüşme yapılan dinî elitler listesi	362
EK 3: Görüşme yapılan ekonomik elitler listesi	363
EK 4: Görüşme yapılan kültürel/entelektüel elitler listesi	364
EK 5: Saha araştırması soru başlıkları	365
KAYNAKÇA.....	367
DİZİN.....	385

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABADŞ	Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
AYYÖŞ	Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı
Azadî	Hak, Adalet ve Hürriyet İçin Kürdistan İslâmî İnisiyatifi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
BİĞİAD	Bingöl Girişimci İşadamları Derneği
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DDKD	Devrimci Demokratik Kültür Derneği
DEDEF	Dersim Dernekleri Federasyonu
DFDG	Dicle-Fırat Diyalog Grubu
DHF	Demokratik Haklar Federasyonu
DİAYDER	Din Alimleri Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği
DİĞİAD	Diyarbakır Girişimci İşadamları Derneği
DİŞİAD	Diyarbakır Sanayici ve İşadamları Derneği
DOGÜNSİFED	Doğu ve Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Dernekleri Federasyonu
DSP	Demokratik Sol Parti
DTK	Demokratik Toplum Kongresi
EİKT	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ESOB	Esnaf ve Sanatkârlar Odası Birliği
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GC	Gülen Cemaati
GDP	Gross Domestic Product
GÜNSİAD	Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği

HAK-PAR	Hak ve Özgürlükler Partisi
HDK	Halkların Demokratik Kongresi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HÜDA-PAR	Hür Dava Partisi
IKB	Irak Kürdistan Bölgesi
İŞİD	Irak-Şam İslâm Devleti
KADEP	Katılımcı Demokrasi Partisi
KBH	Kürdistan Bölgesel Hükümeti
KCK	Kürdistan Topluluklar Birliği
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KH	Kürt Hizbullahı
Mazlum-Der	İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği
MGH	Milli Görüş Hareketi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
MZC	Med-Zehra Cemaati
MNP	Milli Nizam Partisi
NC	Nur Cemaati
ÖSP	Özgürlük ve Sosyalizm Partisi
Özgür-Der	Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği
PAJK	Kürdistan Kadın Özgürlük Partisi
PDK	Kürdistan Demokrat Partisi (Irak)
PDKT	Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PSK	Kürdistan Sosyalist Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
SP	Saadet Partisi
Sarmaşık	Sarmaşık Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği
ŞÜĞİAD	Şanlıurfa Girişimci İşadamları Derneği
TDŞK	Devrimçi Demokrat Kürt Hareketi
TEV-KURD	Kürt Ulusal Birlik Hareketi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TSO	Ticaret ve Sanayi Odası
TUNSIAD	Tunceli Sanayici ve İşadamları Derneği
TUSKON	Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu
TÜSİAD	Türk İşadamları ve Sanayiciler Derneği
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TEŞEKKÜR

Elinizdeki kitap uzun ve meşakkatli bir çalışma sonrası ortaya çıkan doktora tezime dayanıyor. Böylesi yorucu ve yoğun emek isteyen bir çalışma hiç kuşkusuz başkalarının katkıları olmadan başarıyla tamamlanamaz. Birçok kişinin bu çalışmada kıymetli katkıları oldu. Çalışmaya katkı sağlayanların isimlerini burada tek zikretmek mümkün olmasa da bazılarını özellikle anmak istiyorum.

Her şeyden önce, araştırma süreci boyunca bana rehberlik eden tez danışmanım Sayın François Bafoil'a teşekkür etmek istiyorum. Onun mükemmel yol göstericiliği olmasaydı, bu çalışmayı başarıyla sonuçlandırmam mümkün olmayacaktı. Bu çalışmanın her parçasında ve her aşamasında Sayın Bafoil'ın değerli katkıları var. Araştırma sorunlarının formülasyonundan, saha araştırması rehberinin hazırlanmasına, teorik çerçevenin geliştirilmesinden her bir bölümün planlamasında tez hocam önemli katkılar sağladı. Her bir bölümü defalarca okuyup yorumlaması, yaptığı eleştiri ve öneriler hep yol gösterici ve teşvik edici oldu. Akademik danışmanlığın yanı sıra, tez hocama, öğrencileriyle kurduğu samimi ve arkadaşça ilişkiden dolayı da teşekkür etmek istiyorum. Zira, bu meşakkatli yolda böylesi bir dostluk olmadan araştırma motivasyonunu korumak ve ilerlemek mümkün olmayacaktı.

Doktora tez jürimde yer alan değerli hocalarım Sayın Henri Barkey'e (Lehigh Üniversitesi), Sayın Hamit Bozarslan'a (EHESS), Sayın Riva Kastoryano'ya (SciencesPo.) ve Sayın Romain Pasquier'e (SciencesPo. de Rennes) kıymetli görüş ve eleştirileri için teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Yüksek Lisans Programı'nda araştırmama danışmanlık yapan Sayın Gülden Erkut'a min-

nettaram. Gülden Hocamın rehberlik ettiği bu çalışmada Diyarbakır'ı sosyoekonomik, politik ve idari yönleriyle çalışma fırsatı buldum. Bu araştırma aynı zamanda üç yıl boyunca hem Diyarbakır'ı hem de Kürt bölgesini derinlemesine tanımama olanak tanıyan ve Kürt elitlerinin çoklu ağlarına dahil olmama imkân sunan Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi deneyiminin de önünü açtı.

Sevgili arkadaşım Dr. Ruken Şengül ismini anmak istediğim bir diğer önemli isim. Doktora araştırmasına başlarken araştırma teklifinin şekillenmesinde çok büyük katkıları oldu. Yine, Dr. Hişyar Özsoy ve Dr. Serdar Şengül elinizdeki çalışmanın birçok bölümünü okuyarak önemli katkılar sundular. Her üç arkadaşıma da şükranlarımı sunuyorum. Uluslararası Etütler ve Araştırmalar Merkezi'nden (CERI) çalışma arkadaşlarım Dr. Merve Özdemirkıran ve Giulia C. Romano, değerli dostlarım Rojda Azizoğlu, Massoud Dryazi ve Fırat Bozçalı burada anmam gereken diğer önemli isimler. Onlarla yaptığım ufuk açıcı tartışmaların, bu çalışmanın hem teorik çerçevesinin hem de saha araştırmasının şekillenmesinde önemli katkıları oldu.

Saha araştırması sırasında kişisel zamanlarını ayırarak araştırma görüşmelerinin sağlanmasında yardımcı olan tüm dostlarıma minnettaram. Diyarbakır'da İrfan Uçar ve Miro; Dersim'de Murat Polat ve Mahmut Nizam Özlüttaş; Bingöl'de Muhittin Kaya, Yusuf Baluken ve Serdar Hoca; Ankara'da Rêzan Azizoğlu ve Atilla Fırat görüşmelerin gerçekleşmesine çok büyük katkılar sağladılar. Onların değerli yardımları olmasaydı, bu ölçüde ekonomik, kültürel, siyasi ve dinî Kürt elite ulaşmam mümkün olamazdı. Değerli katkılarından dolayı her birine ayrı ayrı teşekkürü bir borç bilirim.

Saha araştırması sırasında birçok kez Paris ile Türkiye'nin dokuz şehri arasında seyahat etmek zorunda kaldım. Birçok arkadaşım kapılarını açarak beni evlerinde misafir ettiler. Paris'te Ergin Öpengin, Massoud Dryazi, Cristina Llagostera Pàmies, Eylem Koç, Serra Torun, Rojda Azizoğlu, Özgür Karahan, İhsan Karahan ve Aysel Ezgi; Dersim'de Ayfer Akbayır, annesi Fatma Teyze ve babası Hüseyin Amca ve son olarak Mardin'de Serdar Şengül ve Birgül Açıkıldız'ın isimlerini özellikle anmak istiyorum. Misafirperverliklerinden dolayı her birine şükranlarımı sunuyorum.

Bu araştırmanın çok önemli bir bölümü CERI'nin doktora öğrencilerine sunduğu "Open Space"de yazıldı. CERI'nin tüm ekibine, bana ve diğer doktora öğrencilerine sundukları bu bulunmaz olanaktan dolayı teşekkür ediyorum.

İngilizce metnin düzeltisini yapan Elyse Franko-Filipasic teşekkür etmem gereken bir diğer önemli isim. Ayrıca, İngilizce metnin Türkçeleştirilmesine katkı sağlayan değerli dostum Murat Akbaş'a teşekkürü bir borç bilirim.

Sevgili dostlarım Özlem Atay ve Ruşen Werdî'ye çok şey borçluyum. Dost-

lukları ve Paris'teki yaşamımı kolaylaştıran katkıları için her ikisine de minnettarım.

Bu çalışma Paris Kürt Enstitüsü ve Fransa Dışışleri Bakanlığı'nın finansal destekleri olmaksızın başarıyla tamamlanamazdı. Her iki kuruma katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Saha araştırması sırasında görüşme talebimi kabul eden katılımcıların tümüne minnettarım. Bu araştırmayı değerli ve orijinal kılan hiç huşkusuz katılımcıların görüşme sırasında paylaştıkları görüş ve düőünceleridir.

Son olarak, kitabın editörlüğünü üstlenen değerli Tanıl Bora'ya ve İletişim Yayınları'nın değerli çalıőanlarına emeklerinden ötürü şükranlarımı sunmak istiyorum.

CUMA ÇIÇEK

10 Aralık 2014

GİRİŞ

Problematic: Politik Kürt bölgesine doğru?

Bu araştırmanın ana savı şudur: Kürt meseleleri farklı ideolojilere ve politikalara, çıkarlara, formel ve enformel kurumlara sahip Kürt aktörleri ile merkezî devletin etkileşimi sonucu oluşan tarihsel ve sosyal inşalardır. Çalışmada, üç ana Kürt bloğunun Türkiye’de politik bir Kürt bölgesini inşa etme amacı için mutabakat oluşturma sorunu analiz edilmiştir. Bu bağlamda, üç bloğun ortak bilişsel ve normatif çerçeve, paylaşılan çıkarlar ve kolektif kurallar oluşturma kapasitesi sorunsallaştırılmış; Türkiye’de politik bir bölge kurup kuramadıkları analiz edilmiştir. Dolayısıyla üç Kürt bloğu içindeki ve arasındaki çatışmalar, müzakereler, işbirlikleri ve mutabakatlar araştırmanın ana konularıdır.

Türkiye’de yaşayan Kürtlerin sorunları nasıl tanımlanabilir? Kürt meselesi mi yoksa Kürt meseleleri mi? Aktörlerin çoğunun kullandığı “Kürt sorunu” ya da “Kürt meselesi” tek bir soruna mı, yoksa çatışan ideolojik ve politik yönelimlere, normatif ve maddi çıkarlara sahip Kürt aktörlerinin sorunlarına mı işaret ediyor? İlişkin tartışmalarda sorunun çeşitli boyutlarını vurgulayan birkaç yaklaşımın öne çıktığı görülüyor.

Birçok aktörün iddia ettiği üzere Kürt meselesi bir kimlik sorunu mu? Esasen, kimlik sorunu Kürt meselesinin altı en çok çizilen ve aktörlerin en mutabık olduğu boyut. Birçok Kürt grubuna göre meselenin kökleri Türk ulus-devletinin inkâr ve asimilasyon politikalarına dayanıyor. Bununla birlikte, hemfikir olunan bir Kürt kimliğinden bahsedilemeyeceği açıktır. Kürt kimliği çeşitli zaman ve mekânlarda yer yer çatışır; birbirini tamamlar, ulusal ve dinsel kimliğe işaret eder.

Kürt meselesinin kimlik boyutu başka bir soruyu da gündeme getiriyor: Ulusal ve dinsel kimlik olarak Kürtlüğün farklılıkları nasıl ele alınmalı? Örneğin, Alevi ve Sünni-Müslim Kürtler kimlik sorununda bazı hususlarda anlaşırken genelde çatışma eğilimindedir. Öte yandan, kimlik meselesi, Zazakî (Dimili/Kirdki/Kirmanckî) konuşan Kürtlerle Kurmancî konuşan Kürtler arasında farklılık gösterir.

Dinî ve ulusal kimlik arasındaki ayrımın, Kürt alanında¹ sorun yarattığı görülüyor. Belli ölçülerde, Sünni-Müslim Kürtlerde Kurmancî konuşanların Zazakî konuşanlara; Zazakî konuşan Alevî Kürtlerin, çoğunluğu Kurmancî konuşan Sünni-Kürtlere oranla daha seküler olduğu belirtilebilir. Öte yanda, dinî kimliklerin ulusal kimliğe göre daha baskın olduğu Bingöl ve Dersim gibi illerde Zaza kimliğinin Sünni-Müslimler ve Alevîler tarafından seküler Kürt siyasetine karşı bir mobilizasyon kaynağı olduğu gözlemleniyor.

Kürt meselesi bir bölgesel yoksulluk ve sosyoekonomik geri kalmışlık sorunu mu? Neredeyse sıklıkla başvurulmuş tüm sosyal ve ekonomik göstergelere göre, Kürt bölgesi Türkiye'nin onyıllardır en yoksul ve yoksun bölgesidir.² Kronikleşmiş sosyoekonomik geriliği hem Türk devleti hem de Kürt politik aktörleri çoklu düzeyde tartışmasına rağmen, ilgili aktörler birbirine zıt nedenlere ve çözümlere işaret ediyor. Türk devleti 1920'li yıllardan bu yana Kürt meselesinin özünde bir sosyoekonomik geri kalmışlık ve feodallık sorununu olduğunu iddia ediyor.³ Buna karşın, Kürt grupları bölgedeki yoksulluk ve yoksunluktan öte meselenin nedeninin süregelen bilinçli, sistematik devlet politikaları olduğunu ileri sürüyor.

- 1 “Kürt alanı” (*espace kurde*) ya da “Kürt sahası” (*sphere kurde*) konseptlerini Jean-François Pérouse'tan ödünç alarak kullanıyorum. Bu konseptler Kürt mobilizasyonunun değişken ve akışkan olan coğrafik, kültürel, ekonomik ve politik sınırlarına dikkatlerimizi çekiyor. Jean-François Pérouse, “Reposer la ‘question kurde’”, içinde, Semih Vaner (Dir.), *La Turquie*, (Paris: Fayard, 2005: 357-387). Bu kavramın etkin bir kullanımı için ayrıca bkz. Hamit Bozarslan, *Conflit kurde: Le brasier oublié du Moyen-Orient*, (Paris: Éditions La Découverte, 2009).
- 2 Bülent Dinçer, Metin Özarslan ve Taner Kavasoglu, *Illerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Sınıflandırılması Araştırması - 2003*, C. 2671 (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 2004); Mustafa Sönmez, “Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik, Doğu ve Güneydoğu’da Eşitsizliğin Boyutları”, içinde *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Sosyo-Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (Diyarbakır: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği Araştırması, 2008: 15-52); Türkiye İstatistik Kurumu - TÜİK, *Bölgesel Göstergeler: TRC2 Şanlıurfa Diyarbakır* (Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu - TÜİK, 2010); Naime Zerrin Üstünışık, “Türkiye’deki İller ve Bölgeler Bazında Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması: Gri İlişkisel Analiz Yöntemi Uygulaması”, *Yüksek Lisans Tezi*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, 2007).
- 3 Türk devletinin Kürt meselesine ilişkin hazırladığı raporların kısa ve öz bir analizi için bkz. Belma Akçura, *Devletin Kürt Filmi. 1925-2009 Kürt Raporları* (İstanbul: New Age Yayınları, 2009); İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu’nun Düzeni: Sosyo-ekonomik ve Etnik Temeller* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992); Saygı Öztürk, *İsmet Paşa’nın Kürt Raporu*, 5. baskı, (İstanbul: Doğan Kitap, 2008); Hüseyin Yayman, *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası* (İstanbul: Doğan Kitap, 2011).

Burada, kimlik ile sosyoekonomik geri kalmışlık sorunu arasında ayırt edilmesi zor bir ilişki olduğunun altı çizilmelidir. İdeolojik ve politik yönelimler, normatif ve maddi çıkarlar bağlamında farklılaşan Kürt grupları, sosyoekonomik geri bırakılmışlığa farklı düzeylerde önem atfediyor. Türk devleti sosyoekonomik geri kalmışlığı, meseleyi bir yoksulluk ve feodalizm meselesi olarak çerçevelemek⁴ ve Kürt gruplarının inşa ettiği farklı çerçevelere meydan okumak için kullanıyor.

Kürt meselesi, çoğu seküler Kürt hareketinin iddia ettiği gibi kimlik, sosyoekonomik geri kalmışlık ve bölgelerarası eşitsizlik sorunundan öteye bir teritoryal⁵ egemenlik sorunu mu? Kürt toprakları yüzyıllar boyu Osmanlı ve Safevi devletlerinin arasında bir tampon bölge işlevi gördü.⁶ Osmanlı'nın doğrudan yönetim (*direct rule*) kurmaya dönük tüm çabalarına rağmen,⁷ Kürt mirlikleri yarı-bağımsız emirlikler olarak 19. yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdürdü.⁸ Bölgesel Kürt mirliklerinin ortadan kaldırılması ve doğrudan yönetimin inşası Osmanlı-Türk devlet(ler)i ile Kürtler arasındaki ilişkilerde ilk

- 4 Çerçeveleme (*frame*) konseptini Erving Goffman'ın çerçeve analizinde (*frame analysis*) ele aldığı anlamda kullanıyorum. Çerçeveleme genel olarak bir sosyal fenomenin inşasına işaret ediyor. Buna göre, devlet, politik örgütler, sosyal hareketler, politik liderler, anaakım medya gibi aktör ve kurumlar, kişi ya da gruplara olayları anlamaları ve onlara cevap verme süreçlerinde farklı filtreler sunuyor. Çerçeve konseptini "yorumlama şemaları" olarak tarif eden Goffman, bu yorumlama şemalarının kişi ya da gruplara anlamlandırma, deneyimleri organize etme ve eylemlere rehberlik etme yoluyla, olay ve oluşumları "konumlandırma, algılama, tanımlama ve kodlama" olanağı sunduğunu ileri sürüyor (Erving Goffman, *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience* (Boston: Northeastern University Press, 1974) [Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2009)]. Çerçeve analizi metodu ile üç ülkenin Avrupa bütünleşme sürecinin karşılaştırmalı bir analizi için bkz. Juan Diez Medrano, *Framing Europe. Attitudes to European Integration in Germany, Spain and The United Kingdom*. Princeton (New Jersey: Princeton University Press, 2003).
- 5 İngilizce "territorial" kavramı Türkçeye "bölgesel", "ülkesel", "karasal", "topraksal" gibi kavramlarla çevrilse de bu kavramların hiçbiri kelimeyi tam olarak karşılamadığı için bu çalışmada "teritoryal" olarak kullanılıyor. "Territory", İngilizcede "belli bir hâkimiyet altındaki sınırları belirlenmiş bir coğrafi alan" anlamına geliyor ve bu sınırlar "bölge" kavramındaki sınırlardan çok daha nettir. Bu anlamda "teritoryal" "belli bir hâkimiyet altındaki sınırları belirlenmiş bir coğrafi alanla ilgili/ilintili olan" diye çevrilebilir. Örneğin Fransa'da il ve il üstü bölgeler düzeyindeki yerel yönetimler "collectivité territoriale" olarak adlandırılıyor. Yani "sınırları belli bir hâkimiyet alanındaki kolektifler/topluluklar" olarak adlandırılıyor.
- 6 Hakan Özoglu, *Kurdish Notables and the Ottoman State: Evolving Identities, Competing Loyalties, and Shifting Boundaries*, (New York: State University of New York Press, 2004), s. 67 [Özoglu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005)]; Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh, and State: The Social and Political Structures of Kurdistan*, (Londra, Zed Books Ltd., 1992), s. 135 [Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, 8. baskı, (İstanbul: İletişim, 2013)]; Maria Theresa O'Shea, *Trapped Between the Map and Reality: Geography and Perceptions of Kurdistan*, (Florida: Routledge, 2004), s. 9, 15.
- 7 Amir Hassanpour, *Nationalism and Language in Kurdistan, 1918-1985* (New York: Mellen Research University Press, 1992), [Hassanpour, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil, 1918-1985*, (İstanbul: Avesta, 2005)].
- 8 Hamit Bozarlan, *a.g.e.*, 25-35.

kopuş olarak değerlendirilebilir. 16. yüzyıldan itibaren belli ölçülerde ekonomik, politik, idari ve askeri özerkliğe sahip Kürt mirlikleri, Osmanlı modernleşme sürecinde geliştirilen teritoryal merkezleşme politikaları sonucu bertaraf edilmiştir.⁹

Bu teritoryal merkezleşme politikaları Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında bir üniter ulus-devlet olarak kurulmasıyla birlikte daha da sertleşmiştir. Kürt ve Kürdistan meselesine dair otuzdan fazla kitap yazan, yazdıklarından ötürü 17 yıl cezaevinde kalan ve bu konuda bir referans haline gelen sosyolog İsmail Beşikçi, meselenin devletlerarası bir sömürge sorunu olduğunu iddia ediyor.¹⁰ Buna karşın, konuya dair akademik çalışmalarıyla bir diğer referans Mesut Yeğen, meselenin imparatorluk sonrası ulus-devlet inşa süreçlerinin ortaya çıkardığı bir sorun olduğunu ileri sürüyor.¹¹

Tarihsel arka planın yanı sıra, Kürt partilerinin çözüm için sundukları politik projeler de taleplerin, Osmanlı-Türk merkezleşme politikalarına uzandığını gösteriyor. Türkiye'deki anaakım Kürt siyasetini temsil eden BDP bölgesel özerklik talebinde bulunuyor. BDP, "demokratik özerklik"¹² yoluyla Kürtlerin kolektif kültürel haklarının tanınmasını, adem-i merkezîyetçi bir devlet yapılanmasını ve egemenliğin paylaşımını talep ediyor. HAK-PAR,¹³ KADEP¹⁴ ve ÖSP¹⁵ gibi diğer Kürt partileri nihai çözümün bölgesel özerklik olmayacağını, federe bir Kürt bölgesi ya da Kürdistan'ın inşası olacağını savunuyor. Bu yaklaşımlar, meseleyi bir teritoryal egemenlik meselesi olarak kodlayarak sorunun bir "Kürt meselesi" değil, "Kürdistan meselesi" olduğunu ileri sürüyor.

Kürt meselesi, birçok İslâmcı grubun iddia ettiği üzere Batılılaşma ve modernleşmenin getirdiği, ulus-devlet inşa sürecinde Türk ve Kürt toplumunun de-

9 Naci Kutlay, *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci* (İstanbul: Belge Yayınları, 1997); Naci Kutlay, *21. Yüzyıla Girerken Kürtler* (İstanbul: Pêri Yayınları, 2002); Bruinessen, *a.g.e.*, 175-188; Abbas Vali, "Genealogies of the Kurds: Constructions of Nation and National Identity in Kurdish Historical Writing," içinde, *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism*, Ed. Abbas Vali (Costa Mesa: Mazda Publishers, 2003: 58-105) [Vali, *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, (İstanbul: Avesta Yayınları, 2005)].

10 İsmail Beşikçi, *Devletlerarası Sömürge Kürdistan* (İstanbul: Yurt Kitap-Yayın, 1992).

11 Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa Cumhuriyet ve Kürtler*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), s. 18-19.

12 Democratic Society Party, *Democratic Solution to the Kurdish Question* (Ankara: Democratic Society Party, 2008). BDP'nin demokratik özerklik projesine şu linkten erişilebilir: <http://international.bdp.org.tr/documents/democratic-athonomy.html>, Erişim Tarihi: 05.09.2012.

13 HAK-PAR'ın programına şu linkten erişilebilir: <http://www.hakpar.org.tr/index.php?lang=TR&page=articles&is=showSubCat&id=8>, Erişim Tarihi: 05.09.2012.

14 KADEP'in programına şu linkten erişilebilir: <http://www.kadep.org.tr/sayfa.asp?sayfaid=1549>, Erişim Tarihi: 15.10.2012.

15 ÖSP'nin programına şu linkten erişilebilir: <http://osp.org.tr/tr/program-ve-tuezuek/program.html?showall=1&limitstart=>, Erişim Tarihi: 15.10.2012.

İslâmizasyonu, yani İslâm'dan uzaklaşması sorunu mu? Birçok İslâmcı Kürt grubu meseleyi Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte "ortak kimlik" olan İslâm'dan vazgeçilip "ulusal kimliğin" yapıtaşı olarak benimsenmesine bağlıyor. Özetle, bu gruplara göre mesele, İslâm milletinden Türk ulusçuluğuna geçişle birlikte inkâr ve asimile etme politikalarından kaynaklanmıştır. Çözüm, Kürt ulus-devletinin inşasında değil, Kürt ve Türk toplumunun İslâm kardeşliğine dayalı birliğini tesis etmekte.

Bazı Kürt gruplarının iddia ettiği üzere Kürt meselesi bir demokrasi ve eşit yurttaşlık sorunu mu, yoksa devletin neredeyse bir asırdır ileri sürdüğü üzere Türk devletinin bölünmez birliğini ve milletinin bütünlüğünü tehdit eden bir güvenlik ve terör sorunu mudur? 19. yüzyılın başından bu yana Kürt bölgesinde sürekli bir olağanüstü hal yönetiminin hâkim olduğu söylenebilir. Türk devleti meselenin kültürel, politik, sosyoekonomik ve idari boyutlarını büyük oranda görmezden geldi, görünmez kılmaya çalıştı. Meseleyi "bir ulusal güvenlik sorunu"¹⁶ olarak çerçeveledi. Bölgeye özgü kurum ve kuruluşlar inşa etti; meseleyi güvenlik eksenli araç ve yöntemlerle çözmeye, daha doğrusu ortadan kaldırmaya çalıştı. Sonuç olarak mağduriyet, onur, öz-saygı, haysiyet ve adalet gibi kavramlar Kürt gruplarının söylemlerinde temel öğeler haline geldi. Bundan dolayı Kürt meselesinin aynı zamanda, demokrasinin bu kavramları tüm yurttaşlar için nasıl ve ne ölçüde mümkün kılacağı sorunu olduğu söylenebilir.

Teorik çerçeve

Aktörler ve meseleler, tarihsel ve sosyal inşalardır. Bu yüzden herhangi bir sosyal gerçeğin inşası analiz edilirken mikro ve makro sosyolojik yaklaşımlar bir bütün olarak kullanılmalıdır.¹⁷ Mikrososyoloji, aktörler ve onların düşünceleri, çıkarları; formel ve enformel kurumları arasındaki etkileşimi irdeler. Makrososyoloji ise aktörlerin eylem sistemine, bahsi geçen etkileşimlerin gerçekleştiği bağlama odaklanır. Bu yapılandırılmış bağlam tüm aktörler için eşit olanaklar sunmamış; bazı aktörleri ve onların çıkarlarını desteklerken diğerlerini de-mobilize etmiştir.

Esasen mikro düzeye odaklanılan bu çalışmada mikro ve makro düzeyler

16 Rıdvan Akar ve Can Dündar, *Ecevit ve Gizli Arşivi*, 2. baskı, (Ankara: Imge Kitabevi, 2008); Mehmet Bayrak, *Kürtlere Vurulan Keleğçe Şark İslahat Planı* (Ankara: Öz-Ge Yayınları, 2009); Yayman, a.g.e.; Akçura, a.g.e.; Yeğen, a.g.e.; Beşikçi, *Doğu Anadolunun Düzeni...*; Henri J. Barkey ve Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question* (New York: Rowman & Littlefield Publishers, 1998) [Barkey ve Fuller, *Türkiye'nin Kürt Meselesi* (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2013)]; M. Bülent Varlık, *Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları, 1936* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2010); Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, 2. baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010).

17 Michel Crozier and Erhard Friedberg, *L'ateur et Le Système* (Paris: Éditions du Seuil, 1977), 293-7.

birlikte ele alınıyor. Kürt gruplarının düşünce, çıkar ve kurumlar düzeyinde ayrışmalarından süregelen etkileşimleri analiz ediliyor. Üç Kürt bloğunun mikro ölçekteki etkileşimini analiz etmek için esas olarak inşacı yaklaşım (*constructivism*) izlenmiştir. Bu çalışmada genelde kolektif eylem sosyolojisi, özelde ise “Üç I Modeli” (*Ideas-düşünceler, Interests-çıkarlar, Institutions-kurumlar*) esas alınmıştır. “Üç I Modeli”, kamu politikalarının değişimini analiz etmek için etkenlerin birbiriyle bağlantılı üç analitik element olarak kullanılmasını öneriyor.¹⁸ Bu modeli esas alan çalışmaların çoğu kamu politikalarının (*policies*) değişimine odaklanıyor; ama bu analitik araçlar yerel, bölgesel, ulusal, ulusötesi ve uluslararası düzeylerde; siyasi alanda (*politics*) ve rejimlerde (*polity*) gerçekleşen değişimlerin analizi için de işlevselleşiyor.

Üç Kürt bloğunun eylem sistemi ya da hareket ettikleri yapılandırılmış bağlam, beş temel dinamiğin teorik çerçeveye dahil edilmesini gerektirir: Tarih, merkezî devlet, Kürt meselesinin jeopolitiği, Avrupalılaştırma (*Europeanization*) süreci ve küreselleşme. Bu dinamikler üç Kürt bloğu için yer yer hem kısıt hem de kaynak olmuştur. Tarihsel ve inşacı kurumsalcılık teorileri (*historical and constructivist institutionalisms*) ve “hafıza politikaları” (*politics of memory*) izlenirse tarih, kolektif eylem için iki temel nedenden ötürü önem arz eder. Bir, sosyal gerçekler ve aktörler tarihsel inşalardır. Şimdi, geçmişte inşa edilen formel ve enformel kurumlarca çerçevelenir ve sınırlanır.¹⁹ İki, tarih de bir sosyal inşadır. Farklı/uyuşmaz çıkarları için çatışan; ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi bağlamda asimetrik yapılandırılmış aktörler, bu kaynağı mobilize eder.

İkinci olarak, merkezî devlet altyapısal ve despotik gücüyle Kürt grupları arasındaki etkileşime dahil oluyor.²⁰ Devletin askerî, sosyoekonomik ve ideolojik gücü, AK Parti'nin iktidara gelmesiyle yeniden yapılandırıldı. Bu dönüşüm süreci üç Kürt bloğu arasındaki etkileşimi fazlasıyla etkiledi. Kemalizmin monolitik ve dışlayıcı Türk milliyetçiliğini paylaşan AK Parti'nin İslamcı kimliği ve neoliberalliği, Kürt grupları tarafından yapıcı veya yıkıcı bir kaynak olarak mobilize ediliyor.

18 Yves Surel, “Trois I,” içinde *Dictionnaire des politiques publiques*, Ed. Laurie Boussaguet, Sophie Jacquot ve Pauline Ravinet (Paris: Presse de Sciences Po, 2010), 650.

19 Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, “Political Science and the Three New Institutionalisms,” *Political Studies* 44, no. 5 (1996): 936-957.

20 Michael Mann, “The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results,” içinde, *State/Space: A Reader*, Ed. Neil Brenner et al. (Oxford: Blackwell, 2003: 53-64). Mann'e göre, devletin despotik gücü “elitlerin sivil toplum gruplarıyla herhangi bir rutin, kurumsallaşmış müzakere olmaksızın yapmaya yetkilendirildiği eylem aralığını” ifade ederken, devletin altyapısal gücü “devletin hâkimiyet alanının tamamında sivil toplumun içine gerçek anlamda nüfuz etme ve politik kararları lojistik olarak uygulama kapasitesine” işaret ediyor. A.g.e., s. 54.